feladat terhét viseli, minden elismerést megérdemel.

Takács Katalin helyzete, Karolin bőrében, kedvezőbb. Jóval életszerűbb, hitelesebb, munkanélküliségtől még nem fenyegetett eszünkkel is fölfogható, tehát általánosabban emberi szerepet kell eljátszania, s ezt óriási lelkesedéssel teszi. Három férfi között lavírozó, nem racionálisan, hanem ösztöneivel számító, ízig-vérig nőt alakít, a legapróbb részletekig kidolgozott, finom gesztusokkal. Vonzó böteségében, szoknyája esésé-ben, mimikájának visszafogott kacérságában valami örök felkínálkozás lappang, miközben öltözetének és viselkedésének felhámja korrekt polgári erkölcsöt mutat. Takács Katalin szerepében ölt a legszerencsésebben és a legteljesebben testet az írói-rendezői szándék: a szavak és a gesztusok jelentésambivalenciájának kifejezése.

Schürzinger alakját a történelmileg hírhedtté vált német polgármodellből építi föl Csíkos Sándor, jó arányérzékkel elegyítve az ingerlően ésszerű gondolkodás, az erkölcsi gátlástalanság, az elvont érzelmek szférájában mutatkozó végtelenül bugyuta szentimentalizmus és az érzéki kapcsolatteremtés során tanúsított balgaság jellemvonásait.

Lassan közhelynek számít a megállapítás, hogy Kóti Árpád ebben az évadban reneszánszát éli. *Az Élő holttestben, a Volponéban* nyújtott remeklések után, *a Kazimir és Karolin* Szemes Franzának életrekeltésével szakmailag talán még nehezebb feladatot old meg: egy kimunkálatlan jellemből maga alkot karakterszerepet: következetesen érvényesíti a megkérgesedett lelkű köztörvényes bűnöző életbölcsességét, ugyanakkor annak durvasága és eszménytelensége mögött látni engedi egy bizonyos, a termé-szettől származó, ősi, alanyi jóság és szeretet maradványait-csíráit.

Markovits Bori Szemes Franz Ernája szerepét játssza, az előadás kétharmadában a nevében kifejezett birtokviszony-hoz illő passzivitással. Igazi alakítása akkor kezdődik, amikor - Szemes Franz letartóztatását követően - fölszabadul: egyetlen pillanat alatt lerúgja magáról előző élete minden nyűgét, sőt, múltját visszamenőleg is átalakítja; telíti az új szerelmére előreutaló motívumokkal. Nagy hitető erővel jeleníti meg az érzelmeket önmagának és partnerének egyaránt hazudó asszonyt, de kitűnően motiválja az egyéniség hifitelen színeváltozását, az elfojtott női agresszivitás vulkanikus kitörését.

Rauch kereskedelmi tanácsos szerepében Korcsmáros Jenő, Speer esküdtszéki bíróában Oláh György nyújt egyenletesen jó teljesítményt.

Külön említést érdemel a tánckari tagok és a csoportos színészek munkája, akik a cselekményi háttér jelentőségé-nek növelése következtében, gyakran főszereplővé lépnek elő. A felszabadult játék pillanataiban mozgáskultúrájuk és muzikális iskolázottságuk szinte meglepő. Nagy fegyelemmel valósítják meg az előadás bonyolult koreográfiáját, szövegmondásuk azonban nem kifogástalan. Khell Zsolt díszletei - híven a sátoros népünnepélyek hangulatához - a dezorganizált tér illúzióját keltik. A puha, könnyű anyagból készült, gyorsan mozgatható, cserélhető drapériák aszimmetrikus elrendezése, a keréken gördülő árus- és mutatványosbódék fölállítása nem holmi poroszos rendigényt sugall, hanem a vásár alkalmiságához igazodó, oldott esetlegességet. Ebben azonban nyoma sincs a szervezetlenségnek. A díszletek pontosan követik a több fókuszú játéktér kialakítására törekedő rendező elképzeléseit, egyszersmind alkalmazkodnak a Művelődési Központ színpadának szerény technikai adottságaihoz is.

Szabó Ágnes korhű, a bajor couleur locale-ból merített, a mai divattal *quasi* harmonizáló jelmezeket tervezett. Különösen jó ötletnek tetszik Cseke Péter drabálisra szabott, taszító színű, a figura lelki sivárságát kiemelő kabátja, hatásosak Karolin frivol érzékiséget árasztó ruhadarabjai, és pontosan jellemez Schürzinger ellenszenves-barna, bajor bricsesze.

Az előadás létrehozásával Hegyi Árpád Jutocsa bizonyította kivételes látványteremtő tehetségét, megmutatta gazdag képzelőerejét, a társulat pedig egy szokatlan színpadi stílus elsajátításával új fejezetet nyitott a debreceni színjátszás történetében. Ez akkor is örömre ad okot, ha gyanítjuk - és természetesnek is tartjuk -, hogy az új fejezet további lapjai lassabban telnek majd.

Ödön von Horváth: Kazimir és Karolin *(debreceni Csokonai Színház)*
Fordította: Gáli József. *Rendező:* Hegyi Árpád Jutocsa f. h. *Díszlet:* Khell Zsolt. *Tanácsadó:* Fehér Miklós. *Jelmez:* Szabó Ágnes.
Szereplők: Cseke Péter, Takács Katalin, Csíkos Sándor, Kóti Árpád, Markovits Bori, Korcsmáros Jenő, Oláh György, Horváth Kata, Boross Mari, Géczy József, Sz. Kovács Gyula, Sárady Zoltán.

SZÁNTÓ PETER

Ítéletidő

Száraz György drámája a József Attila Színházban

Száraz György *Ítéletidője* égető témáról jól szóló alkotás, amely torokszorítóan izgalmas ott, ahol a dermesztő tények, az évszázad múltán is dühítő szűklátókörűség sodorja magával a cselekményt - e tényeket azonban drámai arcélt nem hordozó papírmasé figurák akcióiból-dikcióiból ismerjük meg. A darab élvezetes színházi élmény is ott, ahol jól megírt, élettel telt alakok ütköznek szóban és tettben - de a történelmi tények ellen, az események bekövetkeztét késleltetve, mintegy történelmi lábjegyzetként mozognak a színpadon.

Kilenc bemutatott színdarab, számos tévéfilm után jól láthatóan kialakult a szerző drámai arcéle. De mintha az esszéista, a gondolkodó és a színpadi ember nem egy és ugyanazon személy lenne. Tartalmi különbség nincs, hisz gondolati vérvonala következetes, mindig utolérhető. A különbség szerkesztésbeli. Színdarabírás közben épp azok a tulajdonságai látszanak elhagyni őt, amelyek egyébként erősségei: a lényeges és lényegtelen jelek megbízható szétválasztása, a könnyed szellemesség, a nem erőltetett cselekményvezetés, a nem kézen-fekvő poénok és történések ábrázolása.

Melyek Száraz György pályaképének legfontosabb elemei ? Egyrészt az, hogy írói tudata történelmi. A história élő tényeit, adatösszefüggéseit rendkívül világosan látja, számára a történelem nem múlt, hanem olyannyira élő valami, amelyből napi ihletet lehet meríteni. Érthető tehát, ha drámai invenciója efféle tényen vagy fikción alapul, s hogy poros eseményekből, egykori, félrehajított kellékekből képes élő drámai ütközést létrehozni.

Másrészt a szerző sajátos közép-kelet-európai „jelenség". Olyan negyedkontinensnyi területen szókimondó, ahol ezredéves események pusztán történészi értékelése országos ribilliót, előítéleteket ébreszthet. Ilyen körülmények közepette Száraz György esszéiben, publicisztikájában, drámáiban csupa-csupa forró krumplit kapdos le a történelmi előítéletek tüzes kályhájáról, *hogy* azután

franciás eleganciával lehajazza ezeket a burgonyákat. Ez nagy érdem esszé-ben, de érdem-e a drámai műnemben? Ahol azért többnek kell történnie a szín-padon, mint hogy eldöntsünk egy históriai vitát.

Végül is Száraz György sokféle módon, mégis kétféle drámát ír. Valós eseményekről szóló műveiben a tények naturalizmusa agyonnyomja a figurákat, a jellemek csak vázlatok, jellemnek is csak annyiban nevezhetők, amennyiben a színpadi oknyomozást elősegítik. Ilyen volt A *vezérkari főnök, a III. Béla* és a *Megoldás.* Más, történetiség nélküli műveiben viszont élő, igazi jellemek jó alaphelyzetben nem képesek cselekedni, mert az írónak az alaphelyzet történéses kibontásához nem maradt elég ereje. Ez utóbbira példa némileg a *Királycsel, Az élet vize.* Ezt a kettősséget csak máig legjobb darabjában, *A nagyszerű halálban* sikerült feloldania, ahol a történelem és a történet remekül harmonizálnak_

Amennyiben az említett kétféle dráma valamelyikébe tartozik az *Ítéletidő,* kérdés: melyikbe?

Történés, elmélkedni való esemény akad bőven: Ioan Dragos, Kossuth kormánybiztosa a kormányzó elvi támogatásával, de fegyverszüneti ígérete nélkül tárgyal a móc fölkelőkkel. Vezérük, Avram Iancu hajlana az egyezségre, alvezérei, a pánromán Axente és a császárhű Ioanovici azonban nem. Közben Hatvani őrnagy szabadcsapatai megszállják Abrudot, Iancuék visszaverik őket. Noha mindenki mindenkit meg akart érteni, végül leméSzárolják egymást. Boeriu bíróék, a vendéglátók, valamint a náluk vendégeskedő (bujkáló), a román fölkelők zalatnai tömeggyilkosságát alig túlélő Holló házaspár menekülni kénytelen.

Már itt, a történet értékelésekor ketté kell választani a drámát és az előadást, mert mindkettő másként közelíti meg az alapproblémát.

A drámában minden valami sorsszerű következetességgel történik. Kossuth nem bízhatja meg Dragost úgy, hogy hivatalosan fegyverszünetet rendel el - rossz tapasztalatokat szerzett e tekintetben a délvidéken. Dragos ezt nem mondhatja meg tárgyalópartnereinek, hisz azok akkor azt a csöppnyi bizalmukat is elveszítik, ami még van. Hatvani őrnagy nem teheti meg, hogy ne foglalja el Abrudot, melyet a fölkelők „érthetetlenül" védetlen hagytak, s amelyre a leendő - s szerinte elkerülhetetlen - csatában okvetlenül szüksége van. Iancu -- és a nála vérgőzösebb Axente - nem teheti meg, hogy válaszul ne mészárolja le a magyarokat, akik hite szerint csellel akarták elejteni. Hatvani nem teheti meg, hogy ne gyilkolja meg az önkéntes túszt, Dobrát, hisz úgy gondolja, a románoknak kellett volna az első lépést, lépéseket megtenniük a béke felé.

Még csak rosszindulatot sem találunk a főbb szereplőkben, mindegyik jót akar a maga módján. Az évszázados, csontokba ivódott nacionalizmusok, gyanakvások és gyűlöletek képezik azt a Sors-erőt, amely bennük cselekszik, s a rosszat cselekszi.

Világos az üzenet: román, magyar évszázadokig nem értette egymást, s nem is fogja, ha azt keresi, ki, mikor botlott, mekkorát, s melyik botlás volt előbb, melyik követte?

Szép, tiszta beszéd.

A cselekmény valóságalapja már kérdésesebb. Nagyon nehéz persze ítélni, hisz maga a téma is olyan, hogy elég csak nem egyértelmű módon köhinteni valamelyik szónál, s az éber gyanakvás máris az önnön fészkébe piszkító, mindig önmagát ostorozó Európa bűn-bakja vagy a bigott nacionalista, a románfaló bélyegét süti a köhintőre.

Jobb tehát, ha csak kérdezünk.

Mekkora esélye volt annak, hogy Kossuth a katonai helyzeten túl más szempontokat is figyelembe vegyen, mikor kelletlen békejobbot nyújtott a ro-

Száraz György: ítéletidő (József Attila Színház).
Horváth Sándor (Ioan Dragos) és Fülöp Zsigmond (Hatvani őrnagy)

mánoknak? Mekkora esélye volt, hogy az idealista Iancu valaha is kompromisszumra bírhatta volna az akkor már a magyarok ellen vadult népét? Miért van az, hogy ez a magyarokkal egyezni akaró hazafi később meg nem értetten, el-feledve, elborult elmével kóborolt a havasokban, pusztulásáig? Miért lettek vezértársaiból császárhű- előkelőségek vagy pánroman nacionalisták, olyannyi-ra, hogy Axente - a „kisenyedi mészáros" - egyenesen magyar királyi állam-nyugdíjat húzott mint „volt" magyar tisztviselő?

Végül is az írónak joga van a tényeket úgy fölfogni, ahogy drámai koncepciójához azok a legjobban illenek, s valóban létezik egy olyan - elfogadható - koncepció, amely azt mondja: a meg-egyezés szinte karnyújtásnyira volt.

Az ítéletidő előadásának alapvető hibája, hogy nem fogadja el a történtek sorsszerűségét. Helyette csak a magyar nacionalizmus vádbeszédét mondja el, kirúgva ezzel a dráma alól a széket.

De maga a „szövegkönyv", a dráma nem tartalmazott-e olyan félreérthető, nem egyértelmű vagy téves elemeket, melyek eleve megbontották ezt a sors-szerű, nacionalizmusok közti erőegyensúlyt?

Valószínűleg nem tudatos döntések, hanem dramaturgiai hibák eredményeként, de a súlypont elmozdult. Például azért, mert íráskor nem olyan nyilván-való, hogy a színpadi történésnek nagyobb súlya van, mint a szónak, az el-mesélt történésnek. Mármost látjuk a zalatnai mészárlás reszketeg túlélőit, részvétünk is övék, míg elmondják a történteket. De színpadon van a zalatnai és kisenyedi „akció" román parancsnoka is - két európéer úriember, aki személy szerint és utólag mélyen sajnálja az elszabadult indulatokat - tehát az elmesélt Zalatna hitelét veszti. Azt viszont nyílt színen látjuk, hogyan gyalázzák, alázzák, hogyan végzik ki nevetségesen rögtönzött „koncepciós" per után a románokat a magyarok.

Vagy itt van Vasvári Pál, kinek polgári neve Fejér Pál volt, s alkalmasint e napokban hányatta kardélre Avram Iancu.

Egy bizonyos Fejér Pál szerepel a darabban. Annyit tudunk róla, hogy a Pilvax köréből jött a világszabadság eszméivel, s végül mégis egy más nép szabadsága ellen harcol. Nyomorultul pusztul el, fújó paripák, acéli zörej nélkül .. .

Hogy miféle okból nem akarta a szerző Fejért Vasvárinak nevezni, Vasvárinak ábrázolni, erről majd később. Azonban mert a román hazafiság, az erdélyi román forradalom vezérével, Iancuval szemben nem a Március tizenötödike második embere, igazi világforradalmár és magyar hazafi áll, hanem csak egy Fejér főhadnagy, az egyensúly ismét kétségbeejtően megbomlik.

A színházi előadás ezt a téves lehetőséget ad absurdum bontja ki a darabból, Berényi Gábor rendezésén a jellegzetes magyar értelmiségi betegség kórtünetei mutatkoznak: az ezredéves lelkiismeret-furdalásé, amely a Kárpát-medence minden bajáért összefüggéseiből kiragadva csak minket ostoroz. Ezzel ellentétbe kerül a darab igazi üzenetével, a végzetszerűséggel - hogy mind egyformán nyúltunk jóhoz, rosszhoz, ne méricskéljünk már, hanem próbáljunk tiszta lappal kezdeni -, melyet mindössze a két rész elején, a szoba fölött hullámzó, sikerületlen, piszkosszürke viharfelhők hordoznak. Igaz, ez viszont még az előadás koncepciójával is ellentétbe kerül, hisz ha nincs végzet, minek a végzetszerűség?

Itt ugyanis a történést a magyarok értetlensége, ostobasága, Hatvani *eseté*-ben gazembersége viszi előre, s ha ez így van, Dragos képviselő sem más, mint kétes célú, piszkos kis hazudozó.

Beszéljünk Hatvaniról, aki az előadás legnagyobb tévedése. A szövegben utalások hangzanak el arról, hogy ügyetlen örömkatona. A legsúlyosabb vita hevében azzal is megvádolják, hogy sikkasztott, s ezt akarja feledtetni hadi dicsőséggel. A rendezés mindezt készpénznek veszi, a színpadon Hatvani rossz katona, s ha ezzel froclizzák, bődülten rohan újabb ostobaságokba.

A történelmi tények : Hatvanira az utókor sütötte rá a sikkasztás bélyegét, noha az elmúlt százharmincegy évben igazán alapos, komoly bizonyíték erre nem merült föl. Egy biztos : ez a Hatvani Imre ugyanaz a Hatvani Imre, aki Világos után New Yorkba megy, majd Kossuth kérésére zokszó nélkül hazajön fölkelést szervezni, s mikor Nógrádban elfogják, a börtönben inkább a halálig tartó éhségsztrájkot választja, mintsem ₜársait kivallja.

Fülöp Zsigmond Hatvanija - a rendezői elképzelés szerint - hiú, puhány jogász, őrnagyi zubbonyban. Mikor szemébe mondják a sikkasztás tényét, amely a darab kéziratában még csak a düh hevében elhangzott bizonyítatlan vád, az előadásban viszont már tény, zavarba jön, majd még megveszekedettebben követ el őrültségeket, nem ki-zárva a gyanút, hogy Dragost, a tanút akarja elveszejteni.

.Szabó Éva (Cornelia) és Solti Bertalan (Orlea)

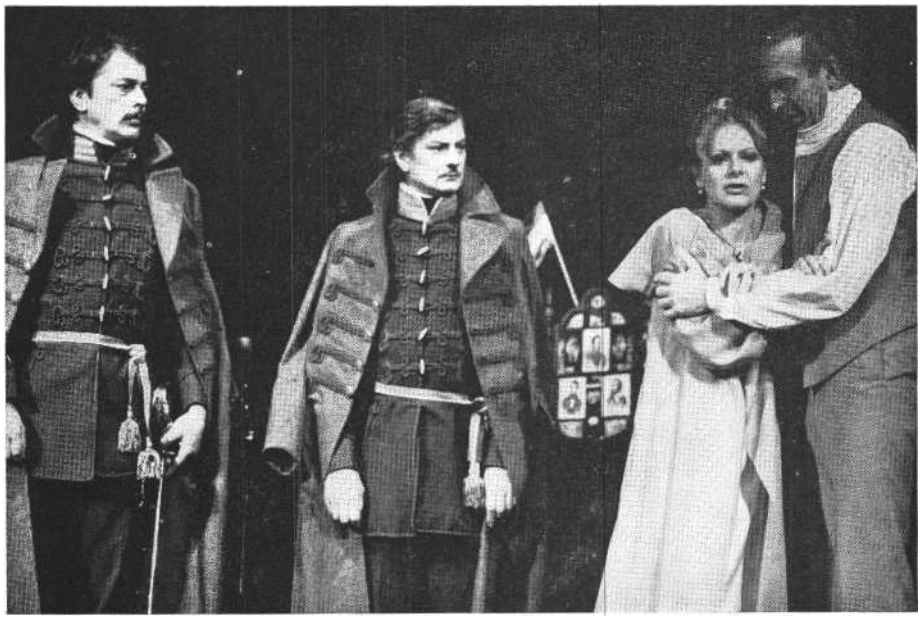

Vogt Károly (Liptay százados), Fülöp Zsigmond (Hatvani őrnagy), **Borbás Gabi** (Júlia) és Kaló Flórián (Holló Samu) (MTI-fotó - **Benkő** Imre felvételei

A színészek általában híven igazodnak a rendezői felfogáshoz. Juhász Jácint markáns egyénisége Avram Iancuként betölti a színpadot; csak utólag döbbenünk rá, voltaképp milyen rövid ideig van színen, és milyen kevés szövege van - főszereplőnek érezzük. A megváltást a császár kezéből váró, alapvetően nem is magyar - hanem parasztellenes birtokost (Ioanovicit) és az irgalmatlan, nacionalista népvezért (Axentét) szikár, tiszteletre méltó elvi keménységgel játszsza el Bánffy György, illetve lángoló, forradalmár hévvel Geréb Attila.

Kránitz Lajos rezzenetlenül ül végig szinte egy egész felvonást Dobra alprefektusként, és kemény alakítása még hitelesebbé teszi az őt kivégzők hitványságát.

Ezzel szemben Horváth Sándor Dragos képviselője madárcsontú öregember, aki szemlátomást maga sem bízik ügye sikerében, csak hinni szeretne. Egy idő után az alak csöndes szerénysége unalmas egyhangúsággá válik. S mikor ugyanezzel a tolsztojánus alázattal fogadja a hazaárulási vádakat is, a néző-ben komoly gyanú ébred: lehet, hogy ez a Dragos tényleg szimpla kis nemzet-áruló? A tolsztojánus jelző arra is utal, hogy Horváth Sándortól túl sok ilyen bölcs öreget és túl sok ilyen becsületes kisembert láttunk már.

Tahi József éretlen, kissé beijedt ifjoncot formál Fejér főhadnagyból. Igy a színpadra betörő román fölkelők egy csapdába esett, ijedt kamaszt lőnek agyon, a magyar-román közös sors által eltiport, meghasonlott, az események-re értetlen szemmel rácsodálkozó nagy forradalmár - Vasvári Pál - helyett.

Naláczy nemzetőr százados szerepében Újréti László színpadilag hiteles alakot formái, de az előbb már említett, „magyaros" önvádtól gyötört formában, s így a rendezés malmára hajtja a vizet. Mi-kor megjelenik a színpadon és „római-nak" titulálja Dobrát, a nézőtéren fojtott nevetés vibrál. Ezért, ez ellen is meg kel-lett írni ezt a drámát. Aki soviniszta, annak tetszik ez a „szellemes" Naláczy. Akit az „internacionalista" önvád gyötör, az igazolást talál Naláczyban: no lám, a sovinizmus, nacionalizmus büntetése az, hogy ezt a jobb sorsra érdemes derék tisztet magának köszönhetően lepuffantják az erdő szélén.

Pedig valójában a százados az, aki sejtjeiben hordozza a végzetet, aki tudja, közelről ismeri a pusztulás, pusztítás ősokát, akarna is szabadulni tőle, de nem tud, érzelmei, végzete taszítják az önpusztító pusztítás felé. 0 hordozza igazán azt a közös sorsot, melynek gyilkos munkáját kellett volna Dragoséknak megakadályoznia. Minden, ami efölött van - jópofaság, melodráma a megesett kishúgról; s ez a szerző hibája is - nem volna szabad lényeggé válnia.

Visszatérve eredeti kérdésünkhöz: Száraz melyik drámatípusába tartozik az *Ítéletidő?*

Dokumentumdráma? Ahhoz egyrészt a dokumentumok nem elég bizonyítottak, nem is elég lényegesek és pontosak. Másrészt akkor hogy kerülnek bele olyan figurák, mint az idegbeteg Holló-né, a román-magyar gyermekét *váró* Cornelia, Orlea apó vagy a gyűlöletet a sejtjeiben hordozó Marioara, akik ön-magukban teljes értékűek ugyan, de melodramatikusak, gyakran a könnyzacskóinkat célozgatják.

(Marioarát Pálos Zsuzsa a darabba nem egészen illő naturalista eszközökkel játssza; Solti Bertalan Orleaként kimagaslóan jó derék öreg Tiborc, román kiadásban. Igaz, Száraz drámáiból általában hiányzik a nép, a cselekmény eldöntenivalóit a színpadon mindig központi alakok döntik el; ezúttal színpadra hozta a népet, nem sok sikerrel. Szabó Éva Corneliájának vannak nagyon hite-les pillanatai, kár, hogy nagy kirohanása mindenféle nacionalizmus ellen, vallomása a szíve alatt hordott gyermekről, előre kiszámítható. Borbás Gabi az idegbeteg Júlia jellemzése helyett a nyílt-színi hisztizés kétségkívül hatásos mód-szerét választotta.)

A mellékfigurák tehát nem szükségesek a darab dokumentációjához. Ha viszont mégsem eseménytörténeti darab az *Ítéletidő,* akkor nem egy forró pillanatban miért nyomja agyon az eseménytörténet, miért időzünk oly sokáig az akkori helyzet lehetséges rekonstrukciójánál, miért figyelünk arra a múltbeli alakoknál, hogy kinek van igaza közülük lexikálisan ma?!

A magyarázat többek között abban keresendő, amiért Vasvári nem lehet Vasvári Száraz színpadán. Mert ott és akkor nem volt, vagy nem bizonyíthatóan volt jelen, s Száraz mindig ragaszkodik a történelmi tények effajta couleur localejához.

Márpedig ez általában darabjai rovására szokott menni.

Talán túl sok ítélet hangzott el Száraz György darabjáról, s ez talán a közvélemény jóval pozitívabb álláspontjával sem találkozik, hisz a szellemes esszéista, a sziporkázó tévéjáték- és drámaíró rendkívül népszerű.

Ha elfogadnám, hogy Száraz György nem több, mint korunk úgynevezett hagyományos drámáinak, magasszintű ismeretterjesztésének, jól megírt lektűrjeinek kiváló mestere - nem lennék ilyen szigorú. Úgy vélem azonban: kilenc bemutatott darab, számtalan tévéjáték után eredeti, ígéretes drámaírói tehetsége még mindig csak ébredezik, még mindig csak ígéri az igazi nagy drámát.

.Száraz György: Ítéletidő (József Attila Színház)

Rendező: Berényi Gábor. *A rendező munkatársa:* Bodori Anna. *Díszlet:* Vata Emil m. *v. Jelmez:* Kemenes Fanny. *Vívómester:* Pintér Tamás.

Szereplők: Láng József, Szabó Éva, Kaló Flórián, Borbás Gabi, Solti Bertalan, Pálos Zsuzsa, Horváth Sándor, juhász jácint m. v., Kránitz Lajos, Geréb Attila, Bánffy György, Fülöp Zsigmond, Vogt Károly, Újréti László, Tahi József, Németh László f. h.